

„V Ghaně jsem strávil nejhezčí léta svého života“

Afrika Jana Krekuleho

Tomáš Hermann – Jacques Joseph – Jan Krekule

“I spent the best years of my life in Ghana”. Africa by Jan Krekule. Plant physiologist Jan Krekule (1931–2022) worked as a researcher at the Cocoa Research Institute in Ghana from 1966 to 1968 under the agreement between the Czechoslovak and Ghanaian Academies of Sciences at the time. He joined as Head of the Department of Plant Physiology and, in this position, he proposed and subsequently implemented two new topics: hormonal regulation of premature dropping of young cocoa fruits (*cherelle wilting*) and the effect of direct sunlight on the growth of cocoa plants. He therefore sought ways to promote the fertility of cocoa trees by applying plant hormones and to optimise seedling production. Tomáš Hermann and Jacques Joseph conducted a memorial interview with Jan Krekule shortly before his death about the research, as well as the cultural and social context of his fellowship in Ghana.

Keywords: Jan Krekule – Cocoa Research Institute of Ghana – History of plant physiology

DOI: <https://doi.org/10.70391/7e8.1-2.f>

Rostlinný fyziolog Jan Krekule (1931–2022) v letech 1966–1968 odborně působil ve Výzkumném ústavu kakaa (*Cocoa Research Institute*) v Ghaně na základě tehdejší smlouvy mezi Československou a Ghanskou akademií věd.¹ Ústav sídlil poblíž města New Tafo Akim v pralesní oblasti asi 100 km severně od hlavního města Akry na spojnici s druhým největším ghanským městem Kumasi. Vybu- dovala ho zde britská správa již v roce 1938 za účelem studia tehdy epidemického virového onemocnění kakaovníku *cocoa swollen shoot virus* (CSSV) a v 60. letech zde byl zastoupen výzkum v entomologii, fytopatologii a technologii. Krekule zde nastoupil jako vedoucí Oddělení fyziologie rostlin a v této pozici navrhl a posléze realizoval dvě nová témata: hormonální regulace předčasného opadá- vání mladých kakaovníkových plodů (*cherelle wilting*) a vliv přímého oslunění na

¹ Srov. též současný Cocoa Research Institute of Ghana – A Division of Ghana Cocoa Board (CRIG), New Tafo, Eastern Region, <https://www.crig.org.gh/>.

růst klíčnicích rostlin. Hledal tedy způsoby, jak podpořit plodnost kakaovníků aplikací rostlinných hormonů a optimalizovat pěstování semenáčků.²

Neomezoval se však jen na hlavní badatelskou práci: stal se tajemníkem a zapisovatelem ústavního klubu, navštěvoval katedru botaniky na univerzitě v Legonu (předměstí Akry, kde sídlí *University of Ghana*) a několikrát zde přednášel, zorganizoval celodenní sympozium o regulaci kvetení, jako člen přírodovědné společnosti v Akře pořádal exkurze do biotopu deštného pralesa. Zapojoval se do místního života i mimo rámec vědecké komunity: velmi ho zaujala rovníková tropická vesnice, kde se život staré společnosti a tradiční rodiny začínal rozpadat pod civilizačními tlaky. Skoro dvouletý pobyt, díky němuž období pražského jara 1968 strávil v Africe, znamenal pro Jana Krekuleho zásadní zkušenost vědeckou i životní.

Na to pouze útržkovitě občas narážel ve svých rozhovorech nebo menších osobních retrospektivách.³ Až v knize *Experimentální botanika ve vzpomínkách vědců*, kterou jako editor s Janem Kolářem intenzivně připravoval poslední roky a dočkala se křtu v dubnu 2022, věnoval svému pobytu v Ghaně souvislejší osobní vzpomínku pro kapitolu o zahraničních pobytech vědců do roku 1989; tam jsou shrnuty základní fakta, další souvislosti a výsledky.⁴ Posléze začátkem léta, v návaznosti na odloženou oslavu svých devadesátin, mne Jan Krekule kontaktoval s myšlenkou, že vnímá jako svůj dluh ještě v nějaké formě pojednat o své africké zkušenosti. Domluvili jsme se, že začneme natočením rozhovoru na toto téma.

Za slunného dne pozdního léta 26. srpna 2022 jsme spolu s kolegou Jacquesem Josephem, který na rozdíl ode mne zná Afriku a mohl mne tak užitečně doplňovat, navštívili Jana Krekuleho na jeho letním bytě v Pozdnyni a rozhovor uskutečnili při posezení na travnatém dvorku stíněném domkem a starou vzrostlou jabloní. Měl to být ovšem jen první výchozí krok. Podle dalšího plánu po podzimním Janově

² Publikace výsledků, o nichž je v rozhovoru řeč, např. J. Krekule, „Gibberellins in developing cocoa leaves“, *Ann. Bot.* 35, 1971, s. 271–276; J. Krekule, „Cherelle wilting induced by TIBA“, *Trop. Agr.* 46, 1969, s. 69–72.

³ Sylva Daničková, „Krekule, Jan: Tajemství florigenu aneb O kvetení“, in: S. Daničková, *Skrytá poselství vědy. Rozhovory s vědci*, Academia: Praha 2009, s. 138–145; Libuše Koubská, „Svědék velkého skoku – rostlinný fyziolog Krekule“, in: *Příběhy české vědy*, Academia: Praha 2002, s. 103–110; Michal V. Šimůnek – Tomáš Hermann, „Jan Krekule – O rostlinách a knihách“, in: *Homines scientiarum V. Třicet příběhů české vědy a filosofie*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Pavel Mervart: Praha 2015, s. 75–96.

⁴ J. Krekule – J. Kolář, *Experimentální botanika ve vzpomínkách vědců. Historie Ústavu experimentální botaniky AV ČR*, Academia – Ústav experimentální botaniky AV ČR: Praha 2022, s. 287–291.

návratu do Prahy jsme přes zimu chtěli navázat, přepis rozhovoru revidovat, rozvést a upřesnit, a případně se podívat na dokumenty či fotografie, které k tématu eventuálně dohledá. Bohužel nás místo toho zastihla nečekaná smutná zpráva, že nás Jan Krekule dne 18. listopadu 2022 v nedožitých 91 letech navždy opustil.

Edičně upravený přepis rozhovoru tedy představuje spíše torzo původního záměru. Z jiné perspektivy obohacuje a doplňuje výše uvedenou kapitolu a věřím, že jeho vydání je v souladu s Janovým záměrem. Přes nutná krácení a další redakční úpravy naopak ponecháváme některé spontánní odbočky, které by při naplnění původního záměru možná zůstaly stranou. Je to přece nezáměrně asi poslední přímý pozdrav Jana Krekuleho jeho přátelům.

TOMÁŠ HERMANN

Rozhovor. Tomáš Hermann (TH) a Jacques Joseph (JJ)
s Janem Krekulem

TH: Jsme rádi, že jsme k tobě dorazili a můžeme začít rozpravu na téma Afrika Jana Krekuleho. Je známo a připomněli jsme si na letošní výstavě Afrika Jana Jeníka, že tento významný český botanik realizoval své výzkumy v Ghaně a Tanzanii v letech 1964–1967.⁵ Jeho badatelský pobyt těsně předcházel tvému a částečně se s ním překrýval. Nabízí se proto vyjít od otázky, zda jsi znal jeho zkušenosti a práce, zda pro tebe něco znamenaly, případně čím se lišily.

S Honzou Jeníkem jsem se znal, byli jsme kamarádi, setkali jsme se i v Africe, poněvadž on vyučoval na Univerzitě v Ghaně. Ale nemohu říci, že jeho zkušenosti by byly jakousi přípravou pro mě. Neměl jsem ani možnost použít jeho zkušenosti, které byly založeny na zásadně jiném badatelském zájmu a zaměření. Byly to na jedné straně velmi specializované, na druhé straně velmi obecné problémy: výzkum tropických lesů, studium kořenových systémů a podobně. Kdežto to, co já jsem hledal a dělal na kakaovnících, byl velmi odlišný specializovaný problém. Problém řečeno v uvozovkách „hospodářský“, totiž zvýšit výnos kakaovníků, kakaových bobů.

⁵ *Afrika Jana Jeníka. Fotografie tropického lesa, savan a mangrovů z východní Afriky 1964–1967*, Galerie a literární kavárna Academia, Václavské nám. 34, Praha 1, květen 2022. Srov. též tematický blok příspěvků věnovaných Janu Jeníkovi v Živě 4/2022.

TH: Vraťme se tedy na začátek. Jsme v druhé polovině šedesátých let a ty jsi vědecký pracovník Ústavu experimentální botaniky ČSAV. Jakým způsobem či jakou cestou se ti otevřela možnost vyrazit do Ghany?

Má cesta do Afriky byla založena na jakési formální spolupráci mezi Československou akademií věd a Ghanskou akademií věd. V té době Ghana po vzoru socialistických zemí vytvářela podobné instituce. Takže v rámci této spolupráce se objevila nabídka pro rostlinného fyziologa, který by řešil problémy na kakaovníku. Zdůrazňuji, že se to objevilo přímo jako přesný požadavek od Ghanské akademie věd pro výzkum v *Cocoa Research Institute*, který pod ni spadal. Tenhle požadavek nějakým způsobem doputoval jako obecná nabídka na náš ústav a jako konkrétní možnost ke mně. Detaily ale neznám nebo už si přesně nepamatuji. Mně se ale samozřejmě ta nabídka velmi zalíbila, šance poznat Afriku...

TH: Měl jsi jistě v běhu nějaké aktivity a výzkum, tak jsi se musel ocitnout před otázkou, co znamená takto odcestovat. Jaké to bylo rozhodování?

Bylo to zvažování, ale v osobním bádání jsem tehdy nestál před nějakým zásadním problémem, který vyžadoval dokončení nebo nezbytně kontinuální řešení. Od práce bylo možné odejít a zase se k ní později vrátit. Přesně si nevzpomínám na časový horizont, ale myslím, že to znělo nejméně na jeden rok a potom se to prodlužovalo.

JJ: Ještě mne napadá, zda ta spolupráce mezi ČSAV a GAV byla nějak obsáhlejší, širší a bylo víc podobných kontaktů?

Nedovedu přesně odpovědět, ale domnívám se, že byla dost omezená a bylo to něco svým způsobem výjimečného. Ale to je spíš moje spekulace.

TH: Než budeme na místě v Ghaně, podnikl jsi nějakou přípravu a jak probíhala cesta?

Příprava probíhala doma v horizontu asi předcházejícího necelého roku. Cesta pak byla poznamenána několika dobrodružstvími, poněvadž vedla přes Nigérii, kde byl tenkrát jakýsi pokus o převrat nebo skutečněný převrat. Spojena byla tedy se zastávkami v Nigérii, ale jinak to byla normální cesta letadly až na místo. Symptomatické bylo, že když jsem přiletěl, tak na letišti v Akře hráli Radeckého pochod. Ne kvůli mně, ale ta melodie je natolik oblíbená, že proč by se nehrála.

Na uvítání si přesně pamatuji, poněvadž jsem měl na kufru na poslední chvíli přivázanou tenisovou raketu, a když jsem se objevil, tak říkali: to je výborný, dneska hrajeme s Koforidou, tak nastoupíš. Tu raketu já s sebou tenkrát vozil při různých příležitostech.

TH: Přece jen to nebylo úplně obvyklé, jak jsi prožíval příchod na své pracoviště?

Nebylo to úplně obvyklé a mělo to v sobě i cosi groteskního. Předtím, než jsem se měl setkat s někým, kdo odpovídal za ten ústav, jsem se snažil zjistit něco o kakau a něco o tom prostředí. Byl jsem velmi nervózní, když jsem se měl setkat s ředitelem *Cocoa Research Institute*, doktorem a později snad profesorem Asomaningem. Ještě večer předtím jsem se učil o kakau, co se dalo, a snažil jsem se jako žák zapamatovat si co nejvíc. Měl jsem připravený jakýsi úvod, abych ukázal, že jsem se snažil o kakau něco dozvědět. Ale setkání vypadalo trochu jinak, než jsem si představoval, poněvadž ředitel Asomaning vzal lahev whisky a řekl: Tak se napijeme. A to svým způsobem také předjímalo naše vzájemné vztahy, a nakonec i jeho pozdější pražský pobyt.

TH: Mohl bys tedy nyní více rozvinout odbornou stránku tvého pobytu?

Nejprve takový trochu širší kontext. S tématem, s nímž jsem přicházel, tj. fyziologie kakaovníku, pěstování kaka, jsem navštívil i některé vedlejší státy jako Pobřeží slonoviny, měl tam jakousi přednášku, zúčastnil se místních vědeckých konferencí, které jsem i částečně organizoval. Opakuji, že tím nejbližším státem, se kterým jsem přišel do styku, bylo Pobřeží slonoviny, Ivory Coast. Samozřejmě v tom širším kontextu jsem se stýkal i s místní univerzitou a měl jsem tam několik seminářů nebo přednášek o tom, čím jsem se tenkrát zabýval. Obecně by se mé téma dalo formulovat jako hormonální regulace vývoje rostlin. Tento obecný přístup, řízení vývoje a růstu rostlin pomocí hormonů, jsem tedy pak uplatňoval i u kaka. Uplatnění bylo jednak v analýze hormonů v kakau. Analýzu jsem ale neprováděl já na místě, prováděl jsem jakousi extrakci, kterou jsem potom zasílal kolegům z oblasti hormonální regulace, zejména do Německa do Halle, kde jsem měl kamarády. Byl to hlavně profesor Günther Sembdner z Ústavu biochemie rostlin v Halle v NDR. To byly zcela osobní, přátelské vazby a fungovaly.

TH: Mohl bys nyní představit vlastní ústav například z hlediska architektury a vnitřního fungování?

Je třeba podotknout, že struktura a rozsah toho ústavu byly v podstatě založeny na předcházejícím anglickém vedení, které bylo spojeno s potřebou fytopatologických zásahů u kakaovníků. Docházelo tam k velmi významným fytopatologickým situacím i epidemiím, proto byl ústav zřízen a zaměřen především na fytopatologickou stránku. K tomuto docházelo již nějaká desetiletí předtím, než jsem se tam ocitl, ale to nedovedu přesně určit. Bylo s tím ale spojeno, že fytopatologické oddělení bylo nejstabilizovanější a nejrozsáhlejší. K němu postupně byla přidávána oddělení další včetně fyziologického, s jehož existencí jsem byl v podstatě spojen já.

TH: Ústav samotný byl tedy nějaký starší komplex ještě z doby anglické správy...

Jistě, koloniální, zaběhaný. Nejen ústav, ale třeba i bungalovy pro ubytování pracovníků. Pro příchozího to byla velmi pohodlná záležitost, nemusel v ničem improvizovat, vše bylo předem připraveno. Komfort byl zajištěn a byl velký.

JJ: A budova byla někde přímo ve městě nebo někde dál?

Hlavním městem je Akra. Asi 100 kilometrů vzdálené New Tafo je v podstatě provinční místo, které mělo své městské zázemí, ale ústav byl umístěn na jeho okraji a nebyl přímo s městem spojen. Ale velmi často se člověk setkal s lidmi z města, a to zejména v místní hospodě, která se jmenovala Akemak a kam chodili lidi, řekl bych, vyššího vzdělání nebo spíše na určité úrovni kavárenského života. V podstatě střední třída, pokud to můžeme přiblížit trochu svévolně tímto způsobem.

TH: Lze ještě něco doplnit k badatelskému a experimentálnímu zázemí?

Byla tam experimentální plantáž. Potom jsem si nechal přidělit experimentální stromy na okraji této plantáže jakoby do svého vlastnictví, s nimi jsem mohl zacházet dle libosti. Tím, že tam předtím již Angličané prováděli fytopatologický výzkum, tak struktura pro badatelskou činnost v podstatě byla připravena. Byla to v podstatě kontinuita, takže jsem se mohl začlenit do určitých standardizovaných badatelských struktur.

TH: A po personální stránce, jak to vypadalo? Měl jsi nějaké kolegy, asistenty, tým, anebo jsi byl víc jako solitér?

Mým nejbližším spolupracovníkem, který se mnou pracoval na této problematice, byl absolvent místní univerzity Reynold Kwakwa. Docela dobře jsme si rozuměli, ale skončilo to nakonec takovým docela dost tvrdým rozchodem, ve smyslu, kdo je jako víc. V podstatě klasická vědecká rivalita, spojená ovšem s jistým místním folklorem. Taková emocionalita, která je trošku odlišná od naší středoevropské, emocionalita, zpěnění a uklidnění, něco, co přetrvávalo jako podhoubí potom delší dobu. Tento spolupracovník se podílel na řešení tohoto problému dál po mém odchodu, ale pokračoval vlastně jen velmi krátce a potom zmizel v rámci jakýchsi evropských aktivit mládeže třetího světa. Měli jsme v oddělení dále dva technické asistenty a šest laborantů, na výsadbách ústavu pracovali místní dělníci.

TH: Vzešly z výzkumu nějaké výsledky, publikace či aplikace?

Pro zjednodušenou představu – má aktivita zahrnovala hlavně dva aspekty. Jeden z nich bylo manipulovat množství plodů, které se založí na kmeni nebo silných větvích kakaovníku, a též prodloužit dobu, po kterou se tam jakýsi počet

udrží. Opad těch založených, řekněme, bobulí, je poměrně velký. Když se podaří zvýšit počet jedinců, kteří neopadnou, tak to už samo o sobě je úspěch. Tak to byl jeden z aspektů. A samozřejmě jako člověk, kterého dlouhodobě zajímaly rostlinné hormony, spoléhal jsem hlavně na ně. Musím říct, že se mi podařilo při ošetřování auxinem, a zejména cytokininy zvýšit počet bobulí, které neopadly. A je taková groteska, že jsem to potom vyprávěl svému kubánskému kamarádovi a oni to zkusili pak zavést jako závazné opatření na Kubě.

A druhá záležitost byla otázka pěstování sadby kakaovníku. Ony musí růst v nějakém stínu, poněvadž nemohou být na přímém osvětlení, a otázka byla, jakým způsobem se dá manipulovat jejich pěstební režim. To bylo něco, co mě velmi zajímalo, a zkoušel jsem vymýšlet různé způsoby zastínění, které příliš neomezovaly fotosyntézu a umožňovaly běžný růst. Měl jsem k tomu spoustu faktického materiálu a říkal jsem si, že to souborně zpracuji a mohlo by to otevřít obecnější přístup, poněvadž tohle málokdo z fyziologického hlediska dělal. Tyto dobré plány narazily na realitu mého dalšího života v Praze, opět nedostatek soustředění, takže jsem s tím nikdy nic neudělal, ačkoliv jsem ten materiál měl u sebe a stále jsem si s tou myšlenkou pohrával.

To, co jsem publikoval, byly hormonální postřiky a též hormonální analýza kakaových bobů, které v případě něčeho, čemu se říká cytokininy, opravdu zvýšily počet těch nasazených bobů. Publikálně jsem zejména tu hormonální záležitost uplatnil v časopisech, které jsou specializované na tropický výzkum, ale kromě toho i v některých obecnějších, poněvadž jsem to považoval za zajímavý příklad využití hormonálních aplikací. Jak jsem říkal, Kubánci potom ty postřiky použili nějak ve větším měřítku, ale podrobnosti o tom nevím.

TH: Pokud tedy rozumím, tak k těmto publikacím docházelo v určité setrvačnosti ještě po návratu do Prahy?

Ano. Již v době mého pobytu jsem vystupoval na několika konferencích, které se týkaly tropických plodin, případně speciálně toho kakaovníku, a tam jsem taky přednášel své výsledky, i když jsem si nebyl vždy jist, zda ten materiál je už dostatečně široký, aby se s ním mohlo na veřejnost. Opakuji, že hlavní výsledky jsem publikoval v asi dvou specializovaných časopisech pro tropické rostliny, jejichž jména si už teď ani nepamatuji.

TH: Když jsi inicioval naše setkání s motivací zachytit vzpomínky na africkou zkušenost, možná jsi měl na mysli ještě něco dalšího...

Měl jsem na mysli ještě tu okolnost, že jako přírodovědec a zvědavý člověk jsem měl možnost dostat se do pralesa. Možnost byla dána tím, že kdysi se tam v okolním pralese těžily fosfáty a aby se těžilo, bylo nutné postavit cestu tam, kde se těžilo, a odvážet, co se vytěžilo. To všechno bylo opuštěné, zarostlé, ale byl to

jednoduchý přístup do skutečného deštného pralesa. Po této staré cestě jsem do pralesa opravdu docházel. Byl to takový můj majstrštyk, že když přišla nějaká návštěva, tak už o tom věděli a chtěli vidět, jak to vypadá v pralese. Jak jsem tyto lidi vodil do pralesa, tak jsem je neustále upozorňoval, že tam můžou být hadi a leccos dalšího, abych tomu dodal takový mýtus stálého nebezpečí. V Akře tenkrát byly evropské společnosti s přírodovědnými zájmy, tj. amatérské společnosti, ale tito lidé byli strašně rádi, když jsem jim mohl organizovat exkurze do skutečného pralesa. Takže jsem se setkával s takovými návštěvami přírodních zvědavců, včetně těch ne zcela již amatérských. Do opravdového deštného pralesa jsem se dostal díky té těžbě fosfátů.

TH: To bylo v nějaké docházkové nebo dojezdové vzdálenosti?

Bylo to v dojezdové vzdálenosti a ani Akra nebyla příliš daleko. Pár kilometrů od nás jsme měli na dosah autentický prales. Chtěl bych dodat, že lidi, kteří se setkají s tropy poprvé, mají trochu klamnou představu o jejich pestrosti, poněvadž se setkávají s tím, co roste na okraji pralesa po cestách, tedy tam, kde je hodně slunce a velká fotosyntéza. Okraje a cesty kolem skutečného deštného pralesa jsou neobyčejně pestré, ale je to taková klamavá imitace, jak ten prales opravdu vypadá, poněvadž na počet druhů, které tam rostou uvnitř, je z nedostatku světla vlastně velmi chudý a omezený. Člověk občas narazí sotva na dva druhy bylin, a i to je velký objev.

TH: Napadá mne, že se tu obloukem jakoby vracíme k tomu, od čeho jsme vyšli, totiž k Janu Jeníkovi a jeho výzkumům, neboť zde se asi nachází přece jen jeden styčný bod vašich zájmů.

Ano, Honzův výzkum byl velmi široce zaměřený, tam byly speciální dendrologické otázky, záležitost větru, kořenových systémů. Byl to solidně založený výzkum tropické flóry v širokém slova smyslu. Kdežto já jsem byl vždycky omezený na kakaovník a tohle bylo jen volnější překračování, které jsem si rád dovolil. Opakuji, že v deštném pralese je flóra omezená na desítky druhů stromů. Já jsem z nich znal jenom jedince, jen opravdu specializovaní dendrologové se vyznají v tropickém pralese, já byl spíše amatér, který je orientovaný na byliny a v tomto smyslu tam nemá co dělat.

TH: Pokud si vzpomínám, na myslí ti tanula rovněž témata tradičního hospodářství a tradiční společenské organizace?

Ano, jistě, setkal jsem se tam, nebo aspoň se tak domnívám, ještě s klasickou rodinou, která byla organizována tak, že starší část rodiny se starala o ty nejmladší a nechávala je užít si světa. To bylo velmi výrazné a druhý velmi výrazný prvek

byl, že rodina se postarala o své členy po celý život. Myšlenka, že by někoho dali do nějakého ústavu pro seniory, byla naprosto nepředstavitelná. Samozřejmě v době, kdy již docházelo k nárůstu obyvatel velkých měst, což nebyla jen Akra, se rodiny začínaly rozpadat. Mladá část rodiny odcházela do města a ztratila spojení s původní rodinou a znamenalo to rozvrácení původního systému. V tehdejší Africe bylo naprosto nepředstavitelné, že by někdo z rodiny byl v nějakém ochranném sociálním zařízení mimo rodinu, která se postarala o všechno od začátku do konce.

JJ: Napadá mne ještě k té kontinuitě s koloniální minulostí, že obecně u většiny subsaharských zemí vzniká nezávislost v 60. letech, občas dřív, tedy teprve nedávno. Projevovalo se to nějak na životě, byly tam ve společnosti cítit nějaké dozvuky?

Ano, Ghana byla myslím první (1957) a ostatní následovaly. Bylo to nedávno a doznívalo v některých kruzích společnosti, zejména v armádě. Armáda tam vystupovala tak, jak obvykle armáda vystupuje – velmi sebevědomě a sebevědomí nově narozeného státu bylo zcela zřejmé. Ta armáda byla zvláštní, poněvadž to byly především paradesantní jednotky, sídlily na severu Ghany, ale padáky měli na jihu, tomu jsem se vždycky podívoval. Nevím, jestli to nebyla jen nějaká bajka, ale mluvilo se o tom a leccos poukazovalo na to, že to takhle doopravdy bylo. Zcela jistě s čerstvou nezávislostí souviselo to hledání nových institucionálních vazeb a jejich rozvoj, díky kterým jsem já mohl přicestovat.

TH: A udržoval jsi nějaké kontakty s českým prostředím, s rodinou, přáteli nebo pracovní?

Byl jsem už ženatý a má žena Alena potom za mnou přijela. A ona tam ke své radosti, to podtrhuju bez ironie, byla se mnou asi půl roku a strašně se jí tam líbilo. Její příjezd jen trošku pokazila okolnost, že první, s kým se setkala, když už byla na místě a procházela se po jakémsi betonovém tarasu, byl nějaký had, který se k ní připlazil. Hadů tam bylo hodně, asi 30 druhů včetně zelené mamby. Zažil jsem situaci, kdy jeden rakouský fytopatolog postříkoval kakaovníky a na jednom stromku byla i mamba. Té se to nelíbilo, začala ho pronásledovat, ale podařilo se mu utéct. To je jeden z hadů, kteří nelezou od tebe, ale za tebou.

Ale zpět k těm kontaktům. S ústavem v Praze jsem udržoval omezené, ale pravidelné styky. Jinak jsem hlavně udržoval styky s československým velvyslanectvím v Akře, kde působil taky jeden můj školní spolužák. Půjčoval jsem si od nich filmy, které jsme promítali na našem ústavu. To byla velmi oblíbená záležitost, pořád se mne ptali, kdy už zase půjdeš na velvyslanectví a přineseš nějaký film?

TH: Čili kontakt s velvyslanectvím byl kontaktem s českou kulturou a překvapivě takto přímo s novou filmovou vlnou šedesátých let...

Ano, dostával jsem na kotoučích české filmy, co šly do distribuce s anglickými titulky, v ústavu jsme měli biograf. Bylo to velmi oblíbené v tom prostředí a byl jsem žádán, abych jezdil co nejčastěji pro film. Ono to ale na velvyslanectví bylo i tak, že se projevovala jistá izolovanost toho diplomatického prostředí. Když jsem k nim byl pozván poprvé, abychom si zahráli tenis, dvouhru, a přišel jsem se svým černým kamarádem, tak říkali, proč si bereš s sebou sběrače míčků? To bylo pro ně nepřestavitelné, že někdo doopravdy navázal styk s autochtonním obyvatelstvem.

JJ: Když jste zmínil rakouského fytopatologa, tak těchto zahraničních spolupracovníků, Evropanů, tam současně s vámi bylo více? A byla mezi vámi nějaká solidarita?

Bylo jich víc, ale ne mnoho, pouze jednotlivci. Byla mezi námi společenská solidarita, poněvadž to ani nelze jinak, takže jsme pořádali a byli zváni na párty a podobně. Byl tam jeden člověk, který se lišil od ostatních, fytopatolog, který začínal jako londýnský jazzman, velmi vzdělaný a moudrý člověk, který jako jeden z mála Evropanů udržoval styk i s Ghaňany. Nemám na mysli teď jenom zaměstnance toho ústavu, ale s Ghaňany vůbec. Což pro většinu Evropanů byla jenom výjimečná záležitost, kromě elementárních nutností něco koupit nebo něco zařídit.

TH: Ty jsi ale vztahy s místními komunitami také navazoval?

Já jsem kontakty navazoval a svědčí o tom můj největší africký úspěch, na který jsem hrdý, že když jsem odjížděl, tak šéf místní restaurace Akemak rozhodl, že mým kamarádům bude týden nalévat zadarmo. To považuji za obrovský sociální úspěch. Jak jsem již uvedl, třeba pro lidi z velvyslanectví vůbec nepřipadalo v úvahu, aby vešli ve skutečný přátelský styk s místní populací, ale mně se to myslím docela podařilo, aspoň jsem se o to snažil.

Tafo bylo vlastně pořádně velké okresní město. Občas jsem se stýkal s jeho místními obyvateli. Chtěl jsem si tam zahrát fotbal, a to byla velmi drsná zkušenost. Jako bývalý hráč Slavoje Dejvice jsem si věřil, ale když jsem přišel na hřiště, tak jsem zjistil, že s jejich technikou si vůbec neporadím, a tak jsem předstíral, že jsem si natáhl sval a rychle odešel. Byl to místní ligový klub, něco jako kdybych vyběhl na Spartu.

TH: A s místními jsi pořád využíval komunikace v angličtině, neboť to byla země anglofonní, nebo jsi pronikl i do nějakých místních jazyků?

To ne, oni měli povinnou angličtinu, byli zvyklí na anglický způsob výuky, jejich botanika se učila na dubech, jasanech, takže nebyl problém. Angličtina byla obecná, i mezi sebou mluvili většinou anglicky, velmi výjimečně jsem slyšel jiné jazyky. Ale vedlejší Ivory Coast je už frankofonní.

JJ: Nevím, jak je na tom konkrétně Ghana, co se týče místních jazyků, ale některé z těch zemí jsou v tomto velmi roztržité a potřebují nějakou sjednocující linku.

Zde je obrovský rozdíl mezi jihem a severem, který i v Ghaně již sahá k islámu. Jestli ale můžu říct něco jiného, co mě překvapilo, tak podle mé zkušenosti míra jejich znalosti o nás byla daleko, daleko větší než míra naší znalosti o nich. Na tom si trvám, když se vracíme zpátky do těch let. O nás jako Evropanech i o nás jako Československu. Oni věděli, co je Československo, a já jsem se vlastně vždycky styděl, jak my jsme přezíráví.

Co mne také zaujalo a možná s tím souvisí, že asi z anglického školství měli nacvičený jakýsi systém, který spočívá na sebereprezentaci, takže se učíš své osobní vystupování pro různé situace. To se Ghaňanům moc líbilo a nevynechali jedinou příležitost k takovým osobním exkurzům. Když se ve výboru místního ústavního klubu jednalo třeba o tom, jestli máme mít nábytek z místního materiálu nebo železný, tak se o tom vedla strašně dlouhá debata a postupně vystupovali řečníci s perfektně připravenými projevy. Dodnes vzpomínám, že taková debata trvala dobře do půlnoci, aniž by se k něčemu jednoznačnému došlo.

JJ: A co se konzumovalo v tom Akemaku nebo jiných tamních podnikcích?

Co se kuchyně týče, já jsem tam nikdy moc nejedl a vlastně nevím, oni samozřejmě byli od Angličanů zvyklí na anglickou kuchyni, která je velmi úsporná a nevynalézavá, to se projevilo. Jako člověk, který má rád víno, jsem netrpěl, protože trh tam byl zásoben hlavně australskými víny, už to nějak bylo v dosahu Austrálie. Samozřejmě tam byla německá piva, odjakživa standardní a dobrý pivo. Ale jejich tradiční pití je zkvašená míza z palm, když se porazí, to je velmi příjemné a samozřejmě jsem to taky zkusil. Byly krásné večery, když se sedělo, stmívalo a pily se tyhle zkvašené nápoje. Je o tom významná africká próza *The Palm-Wine Drinkard*, takový „návod“, jak to pít.⁶ Velmi známá africká próza, která do určité míry vstoupila do světové literatury. Nemůžu posoudit, zda pouze v té době a zda je to ještě dnes známé, je to už dávno.

TH: Dostáváme se teď k tématu tvého odjezdu a návratu do Prahy. Vrátil ses do svého domovského ústavu, vstoupil jsi do starých kolejí nebo se něco změnilo? Co pro tebe nová zkušenost znamenala?

Z hlediska mého okolí se, myslím, nic podstatného nezměnilo. Ale Afrika se pro mě stala nikoliv cizokrajným pojmem, ale jakýmsi druhým domovem. Když

⁶ Česky Amos Tutuola, *Piják palmového vína*, přel. V. Klíma a P. Zima, Odeon: Praha 1966, Dauphin: Praha 1998.

jsem odjížděl, tak to bylo opravdu velmi emocionální, říkal jsem si, že se sem už třeba nikdy nepodívám. Bylo mi smutno, oni se se mnou přišli loučit, já jsem odjížděl lodí, to byl takový sentimentální okamžik. Pocit, že se něco uzavírá. A že to byla velmi příjemná kapitola, kterou nerad opouštím, že opouštím něco, co jsem měl rád.

TH: Již jsme mluvili o dalším zúročování odborných výsledků, takže jsi s Afrikou nějak vnitřně zůstal v kontaktu a představuji si, že jsi v kontaktu zůstal i jiným způsobem.

Co se týče hormonů, které jsem tam uplatňoval, tak ano, s nimi jsem pak měl co do činění i zde. To byl ale návrat a pokračování na stejné odborné tematické úrovni. Nechal jsem dělat z místních extraktů analýzy hormonů, které se nacházely v listí kakaovníku (z listů se dá nejsnadněji dělat extrakt), to bylo uveřejněno a tam nemám dluh. Co nebylo uveřejněné, to už jsem říkal a za to se stydím, byly ekologické podmínky růstu kakaovníkové sadby, a to jsem udělat měl. Je to poměrně široké pole, na místě to nemůžeš zpracovat a představuješ si, že po návratu se na to soustředíš a budeš se tomu věnovat. K tomu nedošlo a použil bych i slovo selhání v tom smyslu, že jsem se na to opravdu připravil a měl jsem hodně materiálu. Pak jsem pořád měl nějaké alibi, proč musím dělat něco jiného důležitějšího a že se k tomu jednou dostanu. A nedostal jsem se.

Zůstal jsem ale v kontaktu i jiným způsobem, poněvadž jsem zval různé představitele toho ústavu do Prahy. Ředitel Asomaning se stal oblíbeným společníkem jisté pivní společnosti u nás v Čechách. Někteří další též. Takže ano, několik lidí, myslím čtyři, jsem zval k nám, hostil je a předváděl jim Prahu. Oni si tady všichni našli i svou společnost, dokázali se tu přizpůsobit normálním pivařům. Jako „nepivař“ jsem vždycky obdivoval, jak rychle se vmezeřili do těch lokálních společností.

TH: A naopak ty jsi se do Afriky vracel?

Já jsem se do Afriky vracel, pokud byla příležitost, ale to už bylo vždy jen na nějaké krátké období. Je i jiná oblast Afriky, se kterou jsem se trochu blíže seznámil, a to je Namibie, byl to jen asi měsíční pobyt a velmi zajímavá záležitost. Jsou tam města německých osadníků, která vypadají stejně jako německá města na Baltu. Ten typ malého německého města mě vždycky dojímal, Němci tam jezdí hromadně nejen na dovolenou, ale i na odpočinek.

Měl jsem příležitost navštívit Jižní Afriku, Dakar a několik dalších míst. To byly ale menší badatelské cesty a přiznám se, že už nedovedu přesně pojmenovat konkrétní leitmotivy. Vykládal jsem něco o tom, co dělám, a podobně. V Johannesburgu jsem se částečně setkal víc i s místní badatelskou komunitou.

TH: Chtěl bych se závěrem ještě vrátit obecně k základní motivaci, proč jsi měl přání a potřebu ještě o Africe pohovořit?

Jak jsem říkal, mám Afriku rád, nebojím se říct, že se mi stala druhým domovem, byla to tedy nějaká sentimentální slabost pro Afriku. Motivace je taková, pokud se vrátím ke Ghaně, že na rozdíl od většiny laických představ je to země překvapivě vzdělaná, s překvapivě rozsáhlým školstvím, s překvapivě rozsáhlým zájmem o dění ve světě nevyjímaje naši zemi. V tom myslím neexistuje žádná reciprocita, protože když se u nás vysloví Afrika, tak většinou lidi „nastraží zájem“ o jakousi exotiku. Tahle představa exotiky v té Africe, kterou jsem já poznal, většinou nezahrnuje představu země, která je svou vzdělaností srovnatelná s naší zemí a svými vědomostmi o světě ji možná předčí. Nepochybuji o tom, že tam část venkovského obyvatelstva postrádá jakési vzdělání srovnatelné s naším, ale já jsem se s těmito lidmi nesetkal. Vlastně je to také v tom, že Afrika je ohromně různorodá, velká, přitažlivá a že nám může být bližší, než bychom si představovali.

JJ: Já mám zkušenosti hlavně s frankofonními oblastmi, se Senegalem nebo teď s Burundi. Slyšel jsem ale v tom vyprávění mnoho věcí, které jsou podobné nebo paralelní s mojí zkušeností. Že oproti představě mnoha lidí o jedné velké Africe jsou ty země velmi různé, každá má svá specifika historická, kulturní, klimatická a další. A zároveň vyvolává představu té exotiky, spojenou ale s nějakými obavami nebo předsudky. V některých ohledech Afrika klišé a stereotypy představ skutečně beze zbytku naplní, ale v jiných se s tím úplně radikálně mine. Po své první cestě do Senegalu jsem svým kamarádům začal říkat, že Afrika se vám možná bude a možná nebude líbit, ale rozhodně si myslím, že by se tam každý člověk měl alespoň jednou podívat, je to opravdu nesmírně obohacující zkušenost, i kdyby to měl být jenom nějaký krátký pobyt.

Tohle vše bych podepsal. Ty představy o jisté podřadnosti ve srovnání s naším prostředím, vzdělaností i kulturou, a ta různorodost. Sám to rozšiřuji a myslím si, že každý vzdělaný člověk, což může představovat různé věci, by měl navštívit a poznat také základní biotopy naší Země, vědět, co je tundra, co jsou ledovce, step, poušť. To dá jiný vztah ke světu. Když pořád mluvíme o tom, co máme chránit, tak to potřebujeme trochu znát.

Ale Afrika možná už není tou Afrikou, kterou jsem znal. Otázka je, čeho se lidi, kteří dnes jedou do Afriky, opravdu dotknou. Jsou poznávací zájezdy, kde toho mnoho vidí, ale etnického potenciálu se nedotknou, nepřijdou s ním do styku, pokud jim někdo neodnese kufr k letadlu nebo od letadla. – Moje otázka, ten rozhovor využijeme teď jak?

TH: Rádi jsme vyslyšeli tvé přání vyslovit nějaké vzpomínky na Afriku. Po přepisu rozhovoru rozhodneme, které příběhy nechat, které rozvést nebo doplnit a které škrtnout.

Ovšem z takových příběhů se ten život také skládá...

Pozdyně, 26. 8. 2022

Summary

Tomáš Hermann and Jacques Joseph conducted a memorial interview with plant physiologist Jan Krekule (1931–2022) shortly before his death about the research, as well as the cultural and social context of his internship in Ghana. From 1966 to 1968, Krekule worked at the Cocoa Research Institute in Ghana based on a contract between the Czechoslovak and Ghanaian Academies of Sciences. The institute was located near the town of New Tafo Akim in a forest area about 100 km north of the capital Accra on the link with Ghana's second largest city, Kumasi. It had been established by the British administration as early as 1938 to study the then epidemic *cocoa swollen shoot virus* (CSSV) and in the 1960s, research in entomology, phytopathology, and technology was also represented. Krekule joined the Department of Plant Physiology and in this capacity, he proposed and subsequently implemented two new topics: hormonal regulation of premature dropping of young cocoa fruit (cherelle wilting) and the effect of direct sunlight on the growth of cocoa plants. He therefore sought ways to promote the fertility of cocoa trees by applying plant hormones and to optimise seedling production. However, he did not limit himself to his main research work: he became the secretary and registrar of the institute's club, visited the Department of Botany at the University of Accra in Legon (a suburb of Accra, where the University of Ghana is located) and gave several lectures, organised a day-long symposium on flowering regulation, and led excursions to the rainforest habitat as a member of the Accra Natural History Society. He was also involved in local life outside the scientific community: he was keenly interested in the equatorial tropical village where the life of the old society and the traditional family was beginning to crumble under the pressures of civilisation. The almost two-year stay, which allowed him to spend the period of the Prague Spring of 1968 in Africa, was a crucial experience for Jan Krekule, both scientifically and in personally.

Correspondence

Mgr. Tomáš Hermann, Ph.D. – Mgr. Jacques Joseph, Ph.D.

Katedra filosofie a dějin přírodních věd

Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

Viničná 7, 128 00 Praha 2

tomas.hermann@natur.cuni.cz; jacques.joseph@natur.cuni.cz